

თედო ღუნდუა, აკაკი ჩიქობავა

მონეტა, როგორც პროპაგანდის საშუალება (ქართული ნუმიზმატიკური ძეგლების მიხედვით)

განსხვავებულ ეკონომიკურ რეგიონებში მონეტა ცირკულირებდა, როგორც საქონელბრუნვის საშუალება. მას დამატებითი სემანტიკური დატვირთვაც გააჩნდა. მონეტა პროპაგანდის საშუალება იყო. კონკრეტული კვლევის ობიექტი ქართული ნუმიზმატიკური ძეგლებია; უფრო ზუსტად კი გვსურს ამ მასალის, როგორც წარსულში პროპაგანდის საშუალების, შესწავლა. ნაშრომში განხილულია შემდეგი სამონეტო ჯგუფები თუ ტიპები: ტრაპეზუნტის სპილენძის საქალაქო მონეტები მითრას გამოსახულებით; ქართულ-სასანური დრაქმები; ქართულ-ბიზანტიური მონეტები; გიორგი III-ის მონეტები – მეფე შევარდენით ხელში.

1. გვიანანტიკურ ხანაში საკუთრივ კოლხეთის/ლაზიკის და ქართლის/იბერიის ტერიტორიაზე იჭრება მხოლოდ რომაული ფულის ლოკალური (იბერული) მინაბადები. მაგრამ არის ქართველური ტომებით დასახლებული ერთი პუნქტი, კერძოდ ტრაპეზუნტი, რომელიც II-III საუკუნეებში ჭრის სპილენძის საქალაქო მონეტებს. მათ შუბლზე რომის იმპერატორის სახელია მოთავსებული, ხოლო ზურგზე – თემის (ტრაპეზუნტელებისა).¹

II-III საუკუნეების ქალაქ ტრაპეზუნტის როგორც პოლიტიკური, ასევე რელიგიური ისტორიის შესახებ მეტად მცირე წერილობითი წყაროები მოგვეპოვება. ამიტომ მეცნიერები უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებენ აღნიშნული ქალაქის არტეფაქტებს, მათ შორის, მონეტებსაც. ამ თვალსაზრისით, განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს 1958 წელს ბიჭვინთის არქეოლოგიური გათხრების დროს აღმოჩენილ II-III საუკუნეების ტრაპეზუნტის სპილენძის

¹ ეს ნაწილი მომზადებულია აღნიშნული ავტორების ქართული ნუმიზმატიკის ინგლისურ-ქართული ონლაინ-კატალოგის (<http://geonumismatics.tsu.ge>) მიხედვით.

საქალაქო მონეტების განძს, რომელიც როგორც ჩანს, ქისაში ყოფილა მო-
თავსებული, ვინაიდან მონეტებზე შემორჩენილი იყო ქსოვილის ფრაგმენტები.

ბიჭვინთის გათხრებამდე ტრაპეზუნტის საქალაქო მონეტების აღმოჩე-
ნის შემთხვევები ამ ქალაქის ფარგლებს გარეთ ფიქსირებული არ იყო. ამის
საფუძველზე ზოგიერთი მკვლევარი საკმაო კატეგორიულობით ამტკიცებდა,
რომ ტრაპეზუნტი არ აწარმოებდა დამოუკიდებელ საგაჭრო-ეკონომიკურ პო-
ლიტიკას და მის მონეტებს მხოლოდ ლოკალური ხასიათის ფულის ნიშნად
თვლიდა. ბიჭვინთისა და 1959 წელს სოხუმის არქეოლოგიურმა კამპანიებმა
მთლიანად დაარღვია ეს დებულება. საქმე ისაა, რომ აღნიშნულ პუნქტებში,
უკვე მოხსენიებული განძის გარდა, ტრაპეზუნტის მონეტების აღმოჩენა ცალ-
კეული ერთეულების სახით ჩვეულებრივ მოვლენად იქცა. ამ გარემოებას დი-
დი მნიშვნელობა აქვს არა მარტო ამ ქალაქის ეკონომიკური ისტორიისთვის,
არამედ მისი პოლიტიკური სტატუსის გასარკვევადაც.

ბიჭვინთის განძის შემადგენლობაში შედიოდა 149 მონეტა. აქედან ათი
ვერცხლისაა, ხოლო 139 – II-III საუკუნეების ტრაპეზუნტის სპილენძის სა-
ქალაქო მონეტა. განძის გვიანდელი მონეტა ეკუთვნის ფილიპე უმცროსის
(244/247-249 წწ.) და თარიღდება 244/45 წლებით. ამრიგად, განძი დამარ-
ხულია 244/45 წლების შემდეგ.

ტრაპეზუნტის მონეტები ბიჭვინთისა და სოხუმის აღმოჩენებამდე ძალი-
ან დიდ იშვიათობას წარმოადგენდა.

თუ თავს მოვეყრით ბიჭვინთისა და სოხუმში აღმოჩენილ ცალებს, ლი-
ტერატურაში არსებულ ცნობებს, სხვადასხვა მუზეუმებში თუ კერძო კოლექ-
ციებში დაცულ ეგზემპლარებსა და ანაბეჭდებს, მივიღებთ, რომ დღეისათვის
ჩვენთვის ცნობილია ტრაპეზუნტის სპილენძის საქალაქო მონეტების დაახ-
ლოებით 340-350 ერთეული. აქედან, დაახლოებით 230 ცალი ბიჭვინთაშია
ნაპოვნი (რიცხვები, ცხადია, აბსოლუტურად ზუსტი არ შეიძლება იყოს).

იმ 340-350 მონეტის ზურგზე, რომლებიც ჩვენთვისაა ცნობილი (და
რომელთა დაცულობა ამის საშუალებას იძლევა), დაახლოებით 210-220
ცალზე გამოსახულია მზისა და სინათლის ღვთაება მითრა; ქალღმერთი ტიხე
– 50-55 ცალზე; დიონისე – 17-ზე; სერაპისი – 12-ზე; აბუდანცია – 12-ზე;
აპოლონი – 6-ზე; ჰერმესი – 2-ზე; ჰერაკლე – ერთზე; რეა-კიბელა – ერთ-
ზე; პალესი – ერთზე.

ზემოთ მოყვანილი რიცხვები გვარწმუნებს, რომ მითრა ტრაპეზუნტის
მთავარი ღვთაებაა. ისმის კითხვა: რამ გამოიწვია მისი წინა პლანზე წამოწე-

ვა ელინურ ქალაქში? ეს გარემოება გასაგები გახდება, თუ გავიხსენებთ ძვ. წ. V-IV საუკუნეების ბერძენი ისტორიკოსის, ქსენოფონტეს სიტყვებს, რომ ტრაპეზუნტი იყო „ხალხმრავალი ელინური ქალაქი პონტოს ევქსინოს სანაპიროზე, სინოპეს კოლონია კოლხების ქვეყანაში (Xenoph. Anab. IV. 8. 22). ცხადია, ამ ქალაქის მოსახლეობის ძირითადი ბირთვი არაელინური ელემენტისგან უნდა ყოფილიყო შემდგარი. უფრო რელიეფურად ეს ჩანს იმპერატორ ადრიანეს (117-138 წწ.) ლეგატის ფლავიუს არიანეს ცნობებიდან. აღწერს რა ამ ქალაქს, ის წერს იმპერატორს: „... ახლა აქ სამსხვერპლოებია აღმართული, მაგრამ ხორკლიანი ქვისაგან და, ამიტომ, ასოები ვერაა ნათლად ამოკვეთილი, ხოლო ბერძნული წარწერა შეცდომითაც კია შედგენილი, რადგან ბარბაროსების მიერაა დაწერილი ... შენი ქანდაკება დგას აქ, მდგომარეობა მისი მოხერხებულია – იგი ზღვას უთითებს. ქანდაკება არაა შენი მსგავსი და არც სხვაგვარაა კარგი... აქვე აშენებულია ოთხკუთხა ქვებით ტაძარიც“ (Arr. Periplus. 1-2). როგორც ვხედავთ, არიანე პირდაპირ ამბობს, რომ ბერძნული წარწერები „ბარბაროსების“ მიერ არის შესრულებული. ცხადია, „ბარბაროსებში“ კოლხები იგულისხმებიან. მეტიც, ტრაპეზუნტის არა თუ ძირითადი მოსახლეობა, არამედ მისი მმართველი წრეც უმეტესად „ბარბაროსების“ ტომებიდან უნდა ყოფილიყო გამოსული, რადგან ძნელი წარმოსადგენია, კლასიკურ ესთეტიკურ ტრადიციებზე გაზრდილ პირებს სანქცია მიეცათ ადრიანეს ქანდაკების დადგმისათვის, რომელიც ბერძნული ხელოვნების ნორმების დარღვევით იყო შექმნილი. ამრიგად, მითრას კულტის გამარჯვებისათვის ტრაპეზუნტში ეთნიკური საფუძველი არსებობდა. ამ თვალსაზრისით, საინტერესოა „ქართლის ცხოვრების“ ერთი ცნობა: „მოვიდა ... ანდრია ქალაქად ტრაპიზონად, რომელ არს სოფელი მეგრელთა...“ (ქც, I, გვ. 39). სინქრონულად მცირე აზიის სხვა ელინურ ქალაქებში მითრას კულტის არსებობის არავითარი ნიშანწყალი არ არის. ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს ის გარემოება, რომ ტრაპეზუნტის მითრას გამოსახულებიან მონეტებს პარალელი არ ეძებნება სხვა ქალაქებისა და სამეფოების ნუმიზმატიკაში.

მითრაიზმი ქრისტიანობის კონტრარგუმენტია. მუნიციპალური მითრაიზმი ტრაპეზუნტში ადასტურებს აქ ქვედა კლასების ქრისტიანულ სტრუქტურალიზაციას.²

ეს ფულები პიტიუნტში უხვად მიმოიქცეოდა ჯარისკაცებს შორის. ქვემოთ ვნახავთ, რომ ყოველივე შემთხვევით არ მომხდარა.

² თ. დუნდუა, ნ. სილაგაძე. ΜΙΘΡΑΣ საქართველოში. თბ. 2010, გვ. 16-35.

„მან ქადაგებით მთელი პროვინცია შემოიკრიბა; და თითოეული, მისუ-
ლი წმ. კლემენტთან, უფლის შესახებ კლემენტის მოძღვრებაზე მოიქცეოდა;
ყოველდღიურად ის 500-ზე მეტ კაცს ნათლავდა და უშვებდა. ერთ წელი-
წადში კი იქ, ჭეშმარიტი რწმენით, 75 ეკლესია აიგო, და ყველა კერპი და-
იმსხვრა, მეზობელ მხარეებში მდებარე ყველა წარმართული ტაძარი დაინგრა,
მისი მუდმივი ღვაწლით 300 მილის გარშემო ყველაფერი დაინგრა და მიწას-
თან გასწორდა.“³ ეს აგრესიული და აშკარად გადაჭარბებული პროზელიტიზ-
მი რომის III თუ IV ეპისკოპოსის (პაპის), კლემენტის (92-101 წწ.) „აპოკ-
რიფული“ მოღვაწეობაა. კონკრეტული პასაჟი სწორედ რომ IV საუკუნის
ბერძნული აპოკრიფული თხზულებიდან არის მოტანილი. კლემენტი იმპერა-
ტორ მ. ულპიუს ტრაიანეს (98-117 წწ.) ქერსონესში (ყირიმში) გადაუსახლე-
ბია და ქვის სამტეხლოებში სამუშაოდ გაუმწესებია. მან კი იქ დიდი ქრის-
ტიანული მოღვაწეობა გააჩაღა.⁴

კლემენტის წარმატებანი იმ მხარეებში ქრისტიანული ორგანიზაციების
გენეზისის ასპექტით ლოგიკური ჰიპოთეზაა. სამაგიეროდ, აშკარად დაუჯე-
რებელია I საუკუნეში, მისი შთაგონებით, წარმართული კერპების მსხვერვა
და წარმართული ტაძრების ნგრევა. ან რა სახსრებით, ან ვისი პროტექციით
უნდა ეშენებინათ ქრისტიანული ეკლესიები?! როგორც ვხედავთ, მთელ ამ ამ-
ბავში, რაღაც უნდა დავიჯეროთ, რაღაც – არა. მაშ, რა ვუყოთ იმ 300
მილს (რომაული მილი უდრის დაახლ. 1480 მ.), რომელიც ზემოთ აღნიშ-
ნულ ციტატაში იხსენიება?! პროზელიტიზმის არეალში ზომ, პრაქტიკულად,
პიტიუნტის მხარეც ექცევა. თუმცა, ჯერ, ალბათ, ძირითადი პრობლემა უნდა
გადაწყდეს: იყო კი, საერთოდ, კლემენტი ყირიმში?! IV საუკუნემდე ზომ ყი-
რიმში მისი გადასახლების და იქ მოწამეობრივი სიკვდილის შესახებ (კლე-
მენტი, ღუზაზე მიბმული, ზღვაში დაახრჩვეს) არაფერს წერენ. ეს ამბავი
არც ევსევისთანაა.⁵ მეორე მხრივ, არც რაიმე ტრადიცია არსებობს, რომ მი-

³ Martyrium S. Clementis. XXII. Patrologiae Graecae Tomus II. Paris. 1886, გვ. 630.

⁴ Martyrium S. Clementis, გვ. 627-630.

⁵ Ph. Schaff. History of the Christian Church. Vol. II: Anti-Nicene Christianity. A.D. 100-325. First Published 1882. Third Edition, Revised. <http://www.ccel.org/ccel/schaff/hcc2.html>, გვ. 399-405; Clement of Rome. The Oxford Dictionary of the Christian Church. Edited by F. L. Cross. Third Edition by E. A. Livingstone. Oxford University Press. 1997, გვ. 360; Eusebius. HE. III. IV. 6-11, III. XI. XV, III. XX. XXI, III. XXXVII. XXXVIII, Eusebius. The Ecclesiastical History. With an English Translation by K. Lake. In Two Volumes. I. London: W. Heinemann, New York: G. P. Putnam's Sons. MCMXXVI, გვ. 197, 233, 235, 241, 289.

სი საფლავი რომშია.⁶ ე.ი. კლემენტი მაინც გადაუსახლებიათ.

არა კონკრეტულ ფრაზაზე დაყრდნობით, სადაც აღნიშნული მანძილია მოცემული, არამედ იმ ზოგადი კონიუნქტურიდან გამომდინარე, რომ კლემენტი ქერსონესში იყო გადასახლებული, ხოლო ქერსონესი ახლოს არის აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთთან, ზოგიერთმა სპეციალისტმა ადრეც გამოთქვა ვარაუდი, რომ კლემენტის მიერ მოქცეულნი, მისივე კურთხევით, კოლხეთ/ლაზიკაშიც მოღვაწეობდნენ. ასე ფიქრობდნენ მ. საბინინი⁷ და მ. თამარაშვილი.⁸ ახლა, ზოგად კონიუნქტურასთან ერთად, პირდაპირ მინიშნებაზეც გამაზვილდა ყურადღება პროზელიტიზმის რადიუსთან დაკავშირებით.

არის კიდევ ერთი რამ – თვით ქალაქ პიტიუნტის ისტორია. რომ არა ქრისტიანული თემის არსებობის ფაქტი პიტიუნტის ხორაში, განა საჭირო იქნებოდა პიტიუნტში III საუკუნის დასაწყისიდან განლაგებული a priori მითრისტი ლეგიონერების⁹ პროვიდენციული სულისკვეთების ამაღლება მითრისტული პროპაგანდით, კერძოდ, ტრაპეზუნტის სპილენძის საქალაქო მონეტებით, რომლებზეც, უმეტესად, მითრია გამოსახული და რომლებითაც ჯვარისკაცებს „ჯიბის ფულს“ უხდიდნენ. რა თქმა უნდა, კონკრეტულ შემთხვევაში ძირითადი მაინც ის არის, რომ კაპადოკიის ლეგატს დაქვემდებარებული ეს გარნიზონი სწორედ რომ ამ პროვინციის სისტემაში ჩართული მუნიციპალიტეტის (ე.ი. ტრაპეზუნტის) სპილენძის ფულით მარაგდებოდა, ალბათ, ფისკის ლოკალური განყოფილებიდან¹⁰, მაგრამ პროვიდენციული მომენტებიც გასათვალისწინებელია. სადაც ძლიერი მითრისტული პროპაგანდაა, იქ ქრისტიანებიც არიან, როგორც ამ რელიგიის ყველაზე ძლიერი ოპონენტები, ამ შემთხვევაში, „სოციალისტი“ ოპონენტები.¹¹ სიმპტომატურია ისიც, რომ ლოკუმენტურად დადასტურებული ყველაზე ადრეული ეპარქია დასავლეთ სა-

⁶ Ch. G. Herbermann. Pope St. Clement I. The Catholic Encyclopedia. Volume 4: Clannestinity-Diocesan Chancery. New York. 1913, გვ. 36.

⁷ М. Сабинин. Полные жизнеописания святых грузинской церкви. В 2-х частях. СПб. 1871. Ч. I, გვ. 33-34. http://krotov.info/libr_min/18_s/ab/inin_01.html.

⁸ მ. თამარაშვილი. ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე. ქართული ეკლესიის ისტორია. მასალები და გამოკვლევები. 3. თბ. 1995, გვ. 189-190.

⁹ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. I. 1970, გვ. 545, 549.

¹⁰ T. Dundua. Christianity and Mithraism. The Georgian Story. Tb. 1999, გვ. 3-4; T. Dundua. Influx of Roman Coins in Georgia. Roman Coins Outside the Empire. Ways and Phases, Contexts and Functions. Proceedings of the ESF/SCH Exploratory Workshop. Radziwill Palace, Nieborow (Poland). 3-6 September. 2005. Moneta 82. Wetteren. 2008, გვ. 309 -319.

¹¹ T. Dundua. Christianity and Mithraism. The Georgian Story.

ქართველოს ტერიტორიაზე სწორედ რომ პიტიუნტისაა.¹²

პიტიუნტში აღმოჩენილი ტრაპეზუნტის სპილენძის საქალაქო მონეტები მითრას გამოსახულებით:

შუბლი: წვეროსანი იმპერატორის გამოსახულება მარჯვნივ.

ზურგი: მითრას ბიუსტი სხივანა ფრიგიულ ქუდში მარჯვნივ. მის წინ ცხენის პროტომა. უკან დამლა რამდენიმე წრე-ხაზის სახით.

შუბლი: სემპტიმიუს სევერუსის გამოსახულება მარჯვნივ. იმპერატორის მარჯვნივ წარწერა: CEOYHPOCA.

ზურგი: ტახტზე მჯდომარე ცხენის გამოსახულება მარჯვნივ. მისგან მარცხენივ თითქოს სიუხვის ყანწი უნდა იყოს. გამოსახულების უკან წარწერის ფრაგმენტი: TPAII ... O.

შუბლი: იულია დომნას ბიუსტი მარჯვნივ. თმებში სამკაული აქვს დამაგრებული. აცვია გულამოჭრილი სამოსი, რომლის საყელო უკანაა აწეული. იკითხება: MNA ...

ზურგი: მითრა ცხენზე მარჯვნივ. ცხენს საკუროთხეველის წინ მარჯვენა ფეხი აქვს აწეული. მხედრის უკან სიცოცხლის ხე. ქვემოთ თარიღის ნაწილი: ET... წრიული ლეგენდა გადასულია.

შუბლი: კარაკალას ბიუსტი მარჯვნივ. იკითხება ANTΩNEINOC.

ზურგი: მითრა ცხენზე მარჯვნივ. ცხენს საკუროთხეველის წინ მარჯვენა ფეხი აწეული აქვს. საკუროთხველზე დევს გირჩა. მხედრის წინ აღმართულია კოლონა, რომელზეც ყვავი ზის. უკან სიცოცხლის ხეა, ქვემოთ თარიღი.

შუბლი: ელაგაბალუსის ბიუსტი მარჯვნივ. ზედწერილი გადასულია.

ზურგი: მითრა ცხენზე მარჯვნივ. თანმხლები პირები – კაუტესი და კაუტოპატესი. მხედრის უკან სიცოცხლის ხე. მხედრის წინ კოლონა, რომელზედაც ამური დგას. ზედწერილი ცუდად იკითხება.

¹² საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. II. თბ. 1973, გვ. 186.

შუბლი: გორდიანე III-ის ბიუსტი მარჯვნივ. წრიული ლეგენდა: ΑΥΚ ΑΝΤΩΡΔΙΑΝΟCCEB.

ზურგი: მითრა ცხენზე მარჯვნივ. მხედრის უკან სიცოცხლის ხე. წინ კოლონა, რომელზეც ყვავი ზის. ფრინველს ზემოთ – ვარსკვლავი. ცხენს მარჯვენა ფეხი აქვს აწეული. მიწის აღმნიშვნელ ხაზს ქვემოთ გველია გართობული. წარწერა: ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΙΩΝ. თარიღი გადასულია. რკალი წერტილოვანი.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

2. 532 წელს ბიზანტიამ ირანთან დადო „საუკუნო ზავი“, რომლის ძალითაც მან ცნო ირანელთა უფლება აღმოსავლეთ საქართველოზე. ამით ქართლში მეფობა გაუქმდა. VI საუკუნის განმავლობაში ქართლის დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის ბრძოლა არ შეწყვეტილა და ეს პერიპეტიები უტყუარად აისახა ქართულ-სასანურ მონეტებზე. VI საუკუნის მიწურულს ქართლში მონეტები იჭრება სასანიანთა ირანის სამონეტო ტიპის მიხედვით. მონეტის შუბლზე ყოველთვის გამოსახულია ირანის შაჰის ბიუსტი, ხოლო ზურგ-

ზე – ცეცხლთაყვანისმცემელ სასანიანთა ემბლემა, საკურთხეველზე აგიზგიზებული ცეცხლი, რომელსაც ორი შეიარაღებული მცველი დარაჯობს. მეამბოხე ქართველებმა ამ შაბლონურ ტიპს შაჰის მხარს ზემოთ მიუმატეს ქრისტიანობის სიმბოლო – ჯვარი, რომელიც ამავე დროს ეროვნული სიმბოლოც იყო. ეს გახლდათ დიდი, მნიშვნელოვანი პოლიტიკური აქტი. ზოგჯერ მონეტების კიდეზე, მმართველის გამოსახულების ზემოთ, ვხვდებით ქართულ ასოებს ან მონოგრამებს, რომლებიც ქართველ ერისმთავართა სახელებს გვაუწყებს. მეტიც: ქართველებმა ქრისტიანობის სიმბოლო, ჯვარი, აგიზგიზებული ცეცხლის ნაცვლად საკურთხეველზე მოათავსეს და ამით ირანელთა ემბლემა დემონსტრაციულად განდევნეს ქართული მონეტიდან. ერისმთავარმა სტეფანოსმა კი თავისი სახელი მონეტის ცენტრში სრულად მოათავსა, მმართველის გამოსახულების გვერდით.¹³ აქ იშვიათი სიზუსტითაა ასახული ქართველ-ირანელთა ბრძოლის პერიპეტიები, ამ ბრძოლის დასაწყისი და მისი დასასრული.

სასანური ტიპის მონეტებზე ჯვრის მოთავსება რევოლუციური აქტია და ის, ალბათ, გაცილებით უფრო გაბედული ნაბიჯია, ვიდრე ქართული ასოების ამოკვეთა შაჰის გამოსახულებასთან (?). ამ ღონისძიებით, ფაქტობრივად, ქართლმა საქვეყნოდ გამოაცხადა თავისი ეროვნული პრეტენზიები. კიდევ მეტი: ქართლის რომელიღაც რადიკალურად განწყობილმა ერისმთავარმა მაზდეანობის ემბლემა – წმინდა ცეცხლი, საერთოდ განდევნა მონეტიდან და მის ადგილზე (კვარცხლბეკზე) დემონსტრაციულად ქრისტიანული რელიგიის სიმბოლო – ჯვარი აღმართა. ე.ი. სახეზეა პან-ევროპული, მამასადამე, ქრისტიანული კონცეფციების ლოკალური პროპაგანდა.

ანონიმური მონეტები ჯვრის გამოსახულებით შუბლზე.

შუბლი: ჰორმიზდ IV-ის გამოსახულება მარჯვნივ. გამოსახულების წინ ფალაური ლეგენდა – ჰრმ-აფზუ (ჰორმიზდ უავეუსტესი), უკან – ტოლფერდა ჯვარი, რომლის ბოლოებზე ბურთულებია მოთავსებული. გარშემო შეერთებული წერტილებისაგან შემდგარი ერთმაგი რკალი.

ზურგი: საკურთხეველი სადა სვეტის სახით, რომელზედაც მაზდეანობის სიმბოლო – წმინდა ცეცხლი ანთია. საკურთხეველს ორივე მხრიდან მახვილებით შეიარაღებული ორი მცველი დარაჯობს. თარიღის და ზარაფხანის აღმნიშვნელი ფალაური ზედწერილები დამახინჯებულია.

¹³ ქართულ-სასანური დრაქმებზე სრულად იხ. <http://geonumismatics.tsu.ge>.

ანონიმური მონეტები კვარცხლბეკზე აღმართული ჯვრით.

შუბლი: ჰორმიზდ IV-ის გამოსახულება მარჯვნივ. გამოსახულების წინ ფალაური ლეგენდა – ჰრმ-აფჷუ (ჰორმიზდ უავგუსტესი). გარშემო შეერთებული წერტილებისაგან შემდგარი ერთმაგი რკალი.

ზურგი: კვარცხლბეკზე აღმართული ჯვარი. კვარცხლბეკს ორივე მხრიდან მახვილებით შეიარაღებული ორი მცველი დარაჯობს. თარიღის და ზარაფხანის აღმნიშვნელი ფალაური ზედწერილები დამახინჯებულია.

მონეტები ჯვრის გამოსახულებით საკუროთხეველზე. სტეფანოს I – პირველი ემისია.

შუბლი: ჰორმიზდ IV-ის გამოსახულება მარჯვნივ. ფალაური ლეგენდა – ჰრმ-აფჷუ (ჰორმიზდ უავგუსტესი). ყველაფერი ეს ჩასმულია შეერთებული წერტილებისაგან შემდგარ ერთმაგ მსხვილ რკალში. მონეტის კიდეზე ოთხი ქართული მთავრული ასო – სჟჴს(=სტეფანოს), შემორკალური ოთხი ნახევარმთვარით.

ზურგი: კვარცხლბეკზე აღმართული ჯვარი. კვარცხლბეკს ორივე მხრიდან მახვილებით შეიარაღებული ორი მცველი დარაჯობს. თარიღი და ზარაფხანის სახელი იმდენადაა დამახინჯებული, რომ წაკითხვა შეუძლებელია. გარშემო შეერთებული წერტილებისაგან შემდგარი ორმაგი რკალი.

მონეტები ჯვრის გამოსახულებით საკუროთხეველზე. სტეფანოს I – მეორე ემისია.

შუბლი: შაჰის/მმართველის გამოსახულება მარჯვნივ. ფალაური წარწერის ნაცვლად გამოსახულების მარცხნივ და მარჯვნივ ქართული ასომთავრული ლეგენდა – სჟჴ/სჴს (სტეფანოს). გარშემო შეერთებული წერტილებისაგან შემდგარი ორმაგი რკალი.

ზურგი: კვარცხლბეკზე აღმართული ჯვარი. კვარცხლბეკს ორივე მხრიდან მახვილებით შეიარაღებული ორი მცველი დარაჯობს. ფალაური წარწერა აღარ თავსდება. გარშემო შეერთებული წერტილებისაგან შემდგარი სამმაგი რკალი.

1.

2.

3.

4.

3. შემდგომ საქართველო იმდენად იყო ინტეგრირებული ბიზანტიასთან, რომ აქაც და იქაც უნიფიცირებული სამონეტო ტიპები იჭრებოდა მართლმადიდებელი ინტეგრაციული სიმბოლიკით დატვირთული – „ძელი ცხორებისა“ (ჭეშმარიტი ჯვარი), ვლადიმერის ღვთისმშობელი და აშ. ქართულ-ბიზანტიური მონეტები საქართველოს, როგორც „ბიზანტიური თანამეგობრობის“ და მართლმადიდებელი სიმბაზიის წევრის, პროპაგანდაა.

ბიზანტიური სტილის ქართული მონეტების მოჭრა იმიერტაოს მფლობელმა დავით III კურაპალატმა დაიწყო.¹⁴

ვერცხლი. 979 წ.

შუბლი: ორსტრიქონიანი ქართული დაქარაგმებული ასომთავრული ზედწერილი: **ⴓⴓⴓⴓⴓⴓ** (ქრისტე. შეიწყალე დავით).

ზურგი: ოთხსაფეხურიან კვარცხლბეკზე აღმართული ჭეშმარიტი ჯვარი, რომლის ტოტებს შუა მოთავსებულია ოთხი ასომთავრული ნიშანი – **ⴓⴓⴓⴓ** (კურაპალატი).

დავითის მონეტები ტიპოლოგიურად ძალიან ახლოს დგას სინქრონულ ბიზანტიურ ნუმიზმატიკურ ძეგლებთან, კერძოდ, ემსგავსება ბასილ II-ისა და კონსტანტინე VIII-ის (976-1025 წწ.) მონეტას (უფრო ადრეული ბიზანტიური ემისიებიც გასათვალისწინებელია პროტოტიპის კუთხით).

ბაგრატ IV-ის (1027-1072 წწ.), გიორგი II-ის (1072-1089 წწ.) და

¹⁴ ქართულ-ბიზანტიური მონეტების სრული აღწერილობა და სამეცნიერო კომენტარი იხ. <http://geonumismatics.tsu.ge>.

დავით IV აღმაშენებლის (1089-1125 წწ.) მონეტების ნაწილი მოჭრილია იმპერატორ კონსტანტინე IX მონომახის (1042-1055 წწ.) მონეტების მიხედვით, რომელთა შუბლზე კლაქერნის ღვთისმშობელია გამოსახული.

ბაგრატ IV-ის მონეტები ბიზანტიური ტიტულების მიხედვით ორ ემისიად იყოფა. პირველის აღწერილობა ასეთია:

შუბლი: ორმაგი წერტილოვანი რკალით გარშემოვლებული კლაქერნის ღვთისმშობლის წელზევითი გამოსახულება, რომელსაც თავზე შარავანდელი ადგას. თავს ირგვლივ ბერძნული ზედწერილია: Η ΑΓΙΑ ΘΕΟΤΟΚΟΣ – წმინდა ღვთისმშობელი.

ზურგი: მონეტის კიდეებზე, წერტილოვანი რკალის შიგნით, ქართული ასომთავრული ზედწერილია: ჭႬႠႢႣႤႥႦႧႨႩႪႫ (ქრისტე, ადიდე ბაგრატ აფხაზთა მეფე). ცენტრში, ასევე წერტილოვანი რკალით გარშემოვლებული, სამსტრიქონიანი წარწერა: ႠႬႡႢ/ႦႧႨႩ/ႪႫႬ (და ნოველისიმოსი).

ბაგრატ IV-ის მეორე ემისიის მონეტები ზემოთ აღწერილისგან იმით განსხვავდება, რომ სათანადო ადგილას „ნოველისიმოსის“ ტიტული შეცვლილია „სევასტოსით“. ამ მონეტების აღწერილობა ასეთია:

შუბლი: ორმაგი წერტილოვანი ან ხაზოვანი რკალით გარშემოვლებული კლაქერნის ღვთისმშობლის წელზევითი გამოსახულება, რომელსაც თავზე შარავანდელი ადგას. თავს ირგვლივ ბერძნული ზედწერილია: Η ΑΓΙΑ ΘΕΟΤΟΚΟΣ – წმინდა ღვთისმშობელი.

ზურგი: მონეტის კიდეებზე, წერტილოვანი რკალის შიგნით, ქართული ასომთავრული ზედწერილია: ჭႬႠႢႣႤႥႦႧႨႩႪႫ (ქრისტე, ადიდე ბაგრატ აფხაზთა მეფე). ცენტრში, ასევე წერტილოვანი რკალით გარშემოვლებული, სამსტრიქონიანი წარწერა: ႠႬႡ/ႦႧႨႩ/ႪႫႬ (და სევასტოსი).

გიორგი II-ის ჩვენამდე მოღწეული მონეტები ქართული ლეგენდების მიხედვით სამ ემისიას ქმნის. პირველის აღწერილობა ასეთია:

შუბლი: წერტილოვან რკალში ჩასმული კლაქერნის ღვთისმშობლის წელზევითი გამოსახულება, თავზე შარავანდელით. შარავანდელის შიგნით ოთხი

წერტილისგან შემდგარი სამი ვარდულია ჩასმული. გამოსახულების გვერდებზე ორმწკრივად ძლიერ დამახინჯებული ბერძნული ზედწერილი: Η ΑΓΙΑ ΘΕΟΤΟΚΟΣ – წმინდა ღვთისმშობელი, ხანდახან, ΜΡ ΘΥ – დედა ღვთისა. **ზურგი:** შერწყმულ წერტილოვან რკალს შიგნით ასომთავრულით შესრულებულია ზედწერილი: ჭႬႠႢႣႤႥႧႨႩႪႫႬႭႮႱႲႳႴႵႶႷႸႹ (ქრისტე, აღიდე გიორგი აფხაზთა და ქართველთა მეფე). ცენტრში, სამ სტრიქონად: ႠႬ/ႡႢႣႤ/ႥႦႧ (და ნოველისიმოსი).

მეორე და მესამე ემისიის მონეტები ზემოაღწერილისგან განსხვავდება იმით, რომ ნოველისიმოსი შეცვლილია სევასტოსით და კესაროსით. იცვლება აგრეთვე ავერსის ბერძნული წარწერაც. ზემოხსენებულ ლეგენდასთან ერთად მონეტებზე გვხვდება სხვა ზედწერილიც: ΜΡ ΘΥ Η ΒΛΑΧΕΡΝΙΤΙΚΑ – დედა ღვთისა კლაქერნის.

გიორგი II-ის მეორე ემისიის აღწერილობა ასეთია:

შუბლი: წერტილოვან ან ორმაგ წერტილოვან რკალში ჩასმული კლაქერნის ღვთისმშობლის წელზევითი გამოსახულება, თავზე შარავანდედით. შარავანდედის შიგნით ოთხი წერტილისგან შემდგარი სამი ვარდულია ჩასმული. გამოსახულების გვერდებზე ორმწკრივად ძლიერ დამახინჯებული ბერძნული ზედწერილი: Η ΑΓΙΑ ΘΕΟΤΟΚΟΣ – წმინდა ღვთისმშობელი. ზოგიერთ ეგზემპლარზე მას ცვლის: ΜΡ ΘΥ Η ΒΛΑΧΕΡΝΙΤΙΚΑ – დედა ღვთისა კლაქერნის.

ზურგი: შერწყმულ წერტილოვან რკალს შიგნით ასომთავრულით შესრულებულია ზედწერილი: ჭႬႠႢႣႤႥႧႨႩႪႫႬႭႮႱႲႳႴႵႶႷႸႹ (ქრისტე, აღიდე გიორგი აფხაზთა და ქართველთა მეფე). ცენტრში, სამსტრიქონად: ႠႬ/ႡႢႣႤ/ႥႦႧ (და სევასტოსი).

გიორგი II-ის მესამე ემისიის აღწერილობა ასეთია:

შუბლი: წერტილოვან ან ორმაგ წერტილოვან რკალში ჩასმული კლაქერნის ღვთისმშობლის წელზევითი გამოსახულება, თავზე შარავანდედით. გამოსახუ-

ლების გვერდებზე ძლიერ დამახინჯებული ბერძნული ზედწერილი: Η ΑΓΙΑ ΘΕΟΤΟΚΟΣ – წმინდა ღვთისმშობელი. ზოგიერთ ეგზეგლარზე მას ცვლის: ΜΡ ΘΥ Η ΒΛΑΧΕΡΝΙΤΙΚΑ – დედა ღვთისა ვლახერნის.

ზურგი: შერწყმულ წერტილოვან რკალს შიგნით ასომთავრულით შესრულებულია ზედწერილი: ჴΙΝΘΥΙΝΦხმცნჴჴჴჴჴჴჴჴჴჴჴჴ (ქრისტე, ადიდე გიორგი აფხაზთა და ქართველთა მეფე). ცენტრში, სამსტრიქონად: ოც/ბოს/ბოს (და კესაროსი).

ჩვენამდე მოღწეული დავით აღმაშენებლის მცირერიცხოვანი მონეტები სამ ემისიად იყოფა. პირველი ემისიის მონეტები თავიდან ბოლომდე იმეორებს ბაგრატ IV-ის და გიორგი II-ის მონეტებს, შეცვლილია მხოლოდ რევერსის ქართული ზედწერილი. ვიძლევიტ მათ აღწერილობას:

შუბლი: წერტილოვან რკალში ჩასმული ვლახერნის ღვთისმშობლის წელზევითი გამოსახულება, თავზე შარავანდედით. გამოსახულების მარცხნივ და მარჯვნივ ბერძნული ლეგენდა: ΜΡ – ΘΥ – დედა ღვთისა.

ზურგი: მონეტები დაზიანებულია, წრიული ქართული ასომთავრული წარწერიდან იკითხება მხოლოდ ნაწილი: ...ოცნფ... (ქრისტე, ადიდე დავით აფხაზთა მეფე). ცენტრში – ოც/სოს/ოს (და სევასტოსი).

დავით IV-ის მეორე ემისიის მონეტების ზურგზე ჯვარია გამოსახული, ხოლო ვლახერნის ღვთისმშობლის გამოსახულება შენარჩუნებულია. მათი აღწერილობა ასეთია:

შუბლი: წერტილოვან რკალში ჩასმული ვლახერნის ღვთისმშობლის წელზევითი გამოსახულება, თავზე შარავანდედით. გამოსახულების მარცხნივ და მარჯვნივ ბერძნული ლეგენდა: ΜΡ – ΘΥ – დედა ღვთისა.

ზურგი: წრიული ქართული ასომთავრული ზედწერილი სრული სახით არ არის შემორჩენილი: ჴიწწწწწწწწ... (ქრისტე, ადიდე დავით, მეფე და სევასტოსი (?)). მონეტის ცენტრში – ჯვარი.

თედო ღუნდუა, აკაკი ჩიქობავა. მონეტა, როგორც პროპაგანდის საშუალება
(ქართული ნუმისმატიკური ძეგლების მიხედვით)

ვლადიკლავის დროისმშობელი შემდეგი იმპერატორების დენომინაციებზეა:	ვლადიკლავის დროისმშობელი შემდეგი ქართული მეფეების ვერცხლის ფულებზეა:
1. კონსტანტინე IX მონომახი (1042-1055 წწ.) – 2/3 მილიარისი	1. ბაგრატ IV. I ემისია. თეთრი (2/3 მილიარისი). 1055 წ. ქუთაისი. მეფე და ნოველისიმოსი
2. თეოდორა (1055-1056 წწ.) – 2/3 მილიარისი	2. ბაგრატ IV. II ემისია. თეთრი. 1068/69 წწ. ქუთაისი. მეფე და სევასტოსი
3. მიხაელ VI სტრატოტიკი (1056-1057 წწ.) – 2/3 მილიარისი	3. გიორგი II. I ემისია. თეთრი. 1073 წ. ქუთაისი. მეფე და ნოველისიმოსი
4. კონსტანტინე X დუკა (1059-1067 წწ.) – 1/3 მილიარისი	4. გიორგი II. II ემისია. თეთრი. 1074 წ. ქუთაისი. მეფე და სევასტოსი
5. რომან IV დიოგენი (1068-1071 წწ.) – 1/3 მილიარისი	5. გიორგი II. III ემისია. თეთრი და ნახევარი თეთრი (1/3 მილიარისი). 1075-1089 წწ. ქუთაისი. მეფე და კესაროსი
6. მიხაელ VII დუკა (1071-1078 წწ.) – 1/3 მილიარისი	6. დავით IV. I ემისია. ნახევარი თეთრი. 1089-1099 წწ. ქუთაისი. მეფე და სევასტოსი
7. ნიკიფორე III ბოტანიკი (1078-1081 წწ.) – 2/3 მილიარისი	7. დავით IV. II ემისია. ნახევარი თეთრი. 1089-1099 წწ. ქუთაისი. მეფე და . . . ჯვარი
8. ალექსი I კომნენოსი (1081-1118 წწ.) – ტეტრატონი	

დავით IV-ის ფოლისი. წონა – 10,73 გრ.

შუბლი: საიმპერატორო ტანსაცმელში გამოწყობილი წვეროსანი დავით აღმაშენებლის გამოსახულება წელზევით პირდაპირ. მარჯვენა ხელში მას გრძელი სკიპტრა უჭირავს. მარცხენაში – სფერო, რომელიც ჯვრითაა დაგვირ-

გვინებული. თავსამკაულის ზემო ნაწილიც ჯვრითაა დამშვენებული (სტემა, საიმპერატორო გვირგვინი). მეფეს ყელზე მძივები უკეთია. გამოსახულების მარცხნივ – ასომთავრული **ԾԺ** – დავით, მარჯვნივ – **ՇԳ** – მეფე.

ზურგი: მონეტის ცენტრში თანაბარტოტებიანი ჯვრის გამოსახულება. გარშემო ქართული ასომთავრული ლეგენდა: **ԺԾԺՇԳԻՄԻԿԻԿԻԿԻԿԻԿԻԿԻ** (ქრისტე, დავით მეფე აფხაზთა, ქართველთა, რანთა, კახთა, სომეხთა).

მონეტის შუბლის მხარის პროტოტიპია ალექსი I კომნენოსის რეფორმის შემდგომდროინდელი ბილონის ასპრის ზურგის ტიპოლოგია. თუმცა ქართველი მეფის საიმპერიო სამოსი ფიქცია არ არის.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

4. გიორგის III-ის სპილენძის მონეტები – მეფე შვეარდენით ხელში.

„...მე მოწმე გავხდი იმ პრივილეგიებისა, როცა შვეკელი თბილისში 548 (1153) წ. და ვიხილე, როგორ ჩამოვიდა აფხაზთა მეფე დემეტრე, რომლის სამსახურშიც ვიმყოფებოდი, თბილისში და რამდენიმე დღე დაჰყო აქ. იმავე პარასკევს ის მივიდა მთავარ მეჩეთში, დაჯდა ამაღლებულ ადგილზე მოლას პირდაპირ და იქვე დარჩა, კიდრე მოლამ იქადაგა და ხალხმა ილოცა. მან მოუსმინა „ხუთბას“ თავიდან ბოლომდე. შემდგომ ის გამოვიდა გარეთ და მე-

ჩეთს 200 ლინარი უწყალობა“.¹⁵ ასე საუბრობს არაბი ალ-ფარიკი მუსლიმი ქვეშევრდომების მიმართ საქართველოს მეფის დემეტრე I-ის ტოლერანტობის დემონსტრირებაზე. ალბათ, მეფეს სურდა ისინი უფრო ერთგულნი ყოფილიყვნენ. მისმა ძემ გიორგი III-მ ანალოგიური პროპაგანდისთვის უფრო მძლავრ საშუალებას მიმართა.

გიორგი III-ის სპილენძის მონეტა.

შუბლი: აზიურ-ბიზანტიურ სამოსელში გამოწყობილი გიორგი III მარცხენა (ზოგჯერ მარჯვენა) ხელით ღონიჯშემოყრილი ფეხმორთხმით ზის პირდაპირ. მას მეორე გაწვდილ ხელზე შევარდენი უზის. თავს საიმპერატორო სტემა უმშვენებს. მონეტის არეზე გაფანტულია ქართული მხედრული წარწერა, რომელიც იუწყება მეფის სახელს (შემოკლებულად – გი, ზოგან ამას ემატება 𐌕𐌖-ს მონოგრამა) და ასომთავრული წარწერა 𐌕𐌖𐌒𐌔𐌕𐌖 ქორონიკონსა 394 (=1174 წ.).

ზურგი: სამსტრიქონიანი არაბული ზედწერილი: მეფეთა მეფე გიორგი, ძე დემეტრესი, მესიის მახვილი.

წარმოდგენილ მონეტაზე სიუზერენი სპარსულად არის ჩაცმული – მართლაც, ის ფიგურირებს ცრუ სახელოებით და ფართო შარვლით; ზის ფეხმორთხმით, ესეც სპარსული ექსპრესიონიზმის ძალზედ სიმპტომატური შტრიხია, ხელზე შევარდენით. მმართველის მუსლიმ მბრძანებლად აღქმას ხელს უშლის სამი რამ: 1. ზურგის მხარის არაბული ლეგენდა, სადაც აღნიშნულია, რომ ის მეფეთა მეფე გიორგია, მესიის მახვილი, 2. ქართული ინიციალები შუბლის მხარეზე და 3. საკიდრებიანი საიმპერატორო გვირგვინი

¹⁵ თ. დუნდუა, თ. ქამუშაძე. ანტიკური და ფეოდალური ხანის საქართველოს ნუმიზმატიკა. დევიდ ლანგის წიგნის – Studies in the Numismatic History of Georgia in Transcaucasia, New York, 1955 – ეპიტომა. თბ. 2007, გვ. 19.

– სტემა.¹⁶

სქემატური გამოსახულება ნუმიზმატიკურ ძეგლზე გიორგი III-ს ეკუთვნის. ის „უცნაურად“ არის ჩაცმული, ამით არც ბაბუას, დავით IV-ს, და არც შვილიშვილს, გიორგი IV ლაშას, ემსგავსება. ბიზანტიური „თანამეგობრობის“, ან მართლმადიდებელი de jure იმპერიის ძლიერი სუბიექტის მონარქები საიმპერატორო სამოსელს (საკო, ლოროსი, ქლამინდა) ატარებდნენ. დავით ულუ და დავით ნარინიც კი მსგავსად არიან გამოწყობილნი. ტრაპიზონის ასპრების ქართულმა მინაბადებმა (ზურგზე კეისარია გამოსახული) ქართულ სამყაროს საიმპერატორო ატრიბუტიკა XV ს-მდე შეუნარჩუნა. არსებობს კი რაიმე მიზეზი, რომ გიორგი III-თვის ასეთი „უნიფორმა“ მიუღებელი ყოფილიყო?! რა თქმა უნდა, არა, პირიქით, სპარსულად გამოწყობილ მეფეს თავს სწორედ საიმპერატორო გვირგვინი უმშვენებს.

მაშინ გამოდის, რომ გიორგი III-ის „სპარსული სტილი“ თავიდან ბოლომდე გამოგონილია, არარეალისტური.

რისთვის დასჭირდა მას ყოველივე ეს?

შესაძლოა, ასეთი ფულის მოჭრით გიორგი III ცდილობდა პოპულარული გამხდარიყო თბილისში კონცენტრირებულ საკუთარ მუსლიმ ქვეშევრდომებში.

გიორგი III-ის სპილენძის მონეტის ტიპოლოგიურ სტრუქტურაში მხოლოდ ერთი რამ არის რეალისტური – საკუთრივ სტემა, ქართველ მეფეთა აუცილებელი ატრიბუტი XII -XV სს-ში.

ასეთია ჩვენი დაკვირვება ქართულ ნუმიზმატიკურ მასალაზე. გამოიკვეთა რამდენიმე სამონეტო ტიპი, რომლებსაც სხვადასხვა ეპოქაში, კონიუნქტურიდან გამომდინარე, კონკრეტული პროპაგანდისტული დატვირთვა გააჩნდა.

¹⁶ გ. დუნდუა, თ. დუნდუა. ქართული ნუმიზმატიკა. I. თბ. 2006, გვ. 204, ტაბ. № 68-69.

Tedo Dundua, Akaki Chikobava

COIN AS A MEANS OF PROPAGANDA (ACCORDING TO GEORGIAN NUMISMATICS)

Summary

Everywhere coin facilitated exchange of goods. It was employed also for different propaganda. Georgians did the same as seen in the monetary groups and types as follows: municipal copper coins of Trapezus with the effigy of Mithras, Georgian-Sassanian drachms, Georgian-Byzantine coins, coins of Giorgi III – king with falcon on hand.

Only Georgian (Iberian) imitations to Roman coins are struck on the territory of Colchis/Lazica and Kartli/Iberia in late Antiquity. However, there was one place populated by West Georgian people – namely, Trapezus, which issued municipal copper coins in the 2nd-3rd cc. Name of Roman Emperor is on obverse, while the name of community – on reverse.

We lack the written sources about the political, as well as cultural and religious history of Trapezus of the 2nd-3rd cc. That is why scholars pay much attention to the artefacts, including the coins. From this point of view, a hoard of municipal copper coins of Trapezus dated back to the 2nd-3rd cc. A.D. and found during Bichvinta (Western Georgia) archaeological excavations in 1958 is of special importance. The hoard seems to be placed in a purse, since fragments of textiles are discovered on coins.

Before Bichvinta excavations, municipal copper coins of Trapezus had not been found outside the city. Based on this, some scholars insisted on the fact that Trapezus did not have independent trade and economic policy and its coins were only of local importance.

Archaeological excavations of Bichvinta and in Sokhumi (Western Georgia) in 1959 rejected this thesis. The fact is that, not only the hoard was found there – discovery of a single coins of Trapezus became common in these places. This fact is of great importance not only for economic history of the city, but for the study of its political status.

Bichvinta hoard contained 149 coins. Ten of them are silver coins, while

139 are the 2nd-3rd cc. municipal copper coins of Trapezus. The latest coin of the hoard belongs to Philip Junior (244/247-249) and is dated back to 244/245, so the hoard was deposited after 244/245.

Before Bichvinta and Sokhumi discoveries coins of Trapezus were something of a rarity.

If we take into account findings in Bichvinta and Sokhumi, all information in literature about the coins, also samples and imprints kept in different museums and private collections, we will find out that 340-350 samples of municipal copper coins of Trapezus are found up today. About 230 out of them are found in Bichvinta (numbers cannot be absolutely precise). Mithras, the god of the Sun and light, is portrayed on the reverse of 210-220 coins out of 340-350 samples, Tyche – on 50-55 samples, Dionysus – on 17 samples, Serapis – on 12 samples, Abundantia – on 12 samples, Apollo – on 6 samples, Hermes – on 2 samples, Hercules – on 1 sample, Rhea Cybele – on 1 sample, Pales – on 1 sample.

These numbers assure us that Mithras was the major deity of Trapezus. Mithras, the god of the Sun and light, is not of Greek origin. The question is: why was he so important in the Greek city? This will be understandable if we take into consideration the words of Xenophon, that Trapezus was “an inhabited Greek city on the Euxine Sea, a colony of the Sinopeans on the territory of Colchis” (Xenoph. Anab. IV. 8. 22). Evidently majority of the city population should have consisted of non-Greeks. This is much obvious from the information of Flavius Arrianus, legatus of Emperor Hadrian. Describing the city, he writes to the Emperor: “Two altars of rough stone are still standing there now; but, from the coarseness of the materials, the letters inscribed upon them are indistinctly engraven, and the inscription itself is incorrectly written, as is common among barbarous people... Your statue, which stands there, has merit in the idea of the figure, as it represents you pointing towards the sea; but it bears no resemblance to the original, and the execution is in other respects but indifferent... A temple is there constructed, built of squared stone” (Arr. Periplus. 1-2). As we can see, Arrianus directly indicates that Greek inscriptions are written by the “barbarians”. It is obvious that the Colchians are meant under the “barbarians”. Even more, not only the majority of Trapezus’ population, but also ruling classes should be of “barbarian” origin. It is difficult to imagine the Greek officials could authorize a creation of Hadrian’s statue with non-Greek art concepts. So, there was ethnic basis for triumph of Mithras in Trapezus. From this point of view, some information from national Georgian narrative

“Kartlis Tskhovreba” (The Life of Kartli, I, p. 39) is very interesting: “and Andrew (St. Andrew) came to the city of Trapezus, which is the country of Mingrelians (i.e. West Georgians)”. There is no sign of Mithras’ cult in other Hellenic cities of Asia Minor during these times. We should underline that municipal copper coins of Trapezus with the effigy of Mithras are unparalleled in the numismatics of other cities and kingdoms.

Mithraism shaped itself a rival of Christianity. Then Mithraistic evidences from Trapezus also carry a possibility of Christians being well-established there.

Not accidentally, Roman soldiers stationed at Pitius in Colchis/Lazica had abundantly this Mithra-type coins as pocket-money.

“He assembled the whole province by preaching; everyone coming to Clement was converted to his doctrine about the Lord; more than 500 persons used to be baptized by him daily and then – dismissed. 75 churches were built there in one year by the true faith, and all the idols – destructed, all the temples in neighbouring regions – demolished, 300 miles around everything being destroyed and leveled due to his permanent work.” This aggressive and obviously exaggerated proselytism is “apocryphal” deed of either the third, or the fourth Bishop of Rome (the Pope), Clement (92-101). Indeed, this is amalgam from apocryphal Greek acts of martyrdom, dated by the 4th c. Clement was banished from Rome to Chersonesus (Crimea) by Emperor Trajan (98-117) and set to work in a stone quarry. Still, he managed to go on with his Christian propaganda.

Clement could really inspire a creation of Christian organizations in those regions. But nobody could have ever believed the story about destruction of the idols and the temples in the 1st c. A.D., stipulated by Clement. And under whose protection and by whose money could be those churches built?! So, the whole story is to be believed only partly. Then, what is about 300 miles (Roman mile is equal to approximately 1480 m.) mentioned there?! If it is true, then Pitius, city in Colchis/Lazica, and its outskirts come within it. Still, there is the main problem to be solved for Clement – was he in Crimea, or is this again a fiction? The narrative of his martyrdom in Crimea is not older than the 4th c. (Trajan orders Clement to be thrown into the sea with an iron anchor). Even Eusebius writes nothing alike. But the lack of tradition that he was buried in Rome is in favour of him having died in exile.

Mikhail Sabinin and Mikhail Tamarashvili thought of Clement’s converts working hard in Colchis/Lazica for the faith, both of them having in mind a

proximity of Northern and Eastern Black Sea coasts, and not these 300 miles from the narrative. Very likely, the note about the exact distance is not to be ignored.

History of Pitius provides more arguments. If not an existence of early Christian communities in the outskirts of Pitius, nobody would ever think to strengthen the Mithraistic propaganda among the soldiers of the local garrison (stationed from the 3rd c. A.D.), *a priori*, Mithra-worshippers, at the point when even pocket-money, distributed among them, was Mithra-type municipal copper of Trapezus. Municipal coins used for a payment first went to a local *fiscus* as a taxes from individuals, only then – to a camp ascribed to a province. Both, Pitius and Trapezus were the cities of Roman province of Cappadocia. Thus, Mithra-type municipal copper coins of Trapezus in the pockets of the Roman soldiers of Pitius could mean nothing, but money paid to the soldiers. Still, some providential measures are not to be denied. The place with strong Mithraistic propaganda is the same place for strong Christian propaganda, for Mithraism was destined to lure the lower classes to enter its well-censored ranks, and not the Christian communities. And eparchy of Pitius is the first ever recorded one for Lazica.

Through the “Eternal Peace”, signed in 532, Byzantium acknowledged Iranian right upon East Georgia. The kingship in Kartli was abolished. In the course of the 6th c. there was a constant struggle for the independence of Kartli. This was well reflected on the Georgian-Sassanian coins. In this period the coins in Kartli were struck according to the Sassanian type. On the obverse there is always depicted a bust of an Iranian shah, whereas on the reverse – the emblem of Sassanian fire-worshippers, holy fire – ātar – protected by two armed guardians. To this standard depiction, rebellious Georgians added above the shah’s shoulder cross which served as a symbol of Christianity and of Georgian nationalism. This was an act of great importance. Sometimes, above ruler’s depiction on the edge of the coins we encounter Georgian letters or monograms giving information about the names of Georgian erismtavaris (princes). Moreover, the Georgians replaced the fire on the altar with cross, symbol of Christianity, and thereby got rid of the Iranian emblem. Erismtavari Stephanos placed fully his name in the centre of the coin, next to ruler’s depiction. Here are described the details (both beginning and the end) of the struggle between the Georgians and the Iranians.

The placing of cross on the Sassanian type coins was a revolutionary act, and, most probably, meant more than just putting Georgian letters next to the

shah's depiction. By this action Kartli overtly announced its national interests. Moreover, Kartli's radical erismtavari got rid of the holy fire – emblem of Zoroastrianism – on the coin and demonstratively replaced it with a Christian emblem – cross. So, we deal with local propaganda of Christian, i.e. pan-European ideas.

Then Georgia had Byzantium, strong neighbour and partner, with whom she shared even the monetary types – universal Orthodox symbols prevail, like cross potent, St. Virgin Blachernitissa etc. Georgian-Byzantine coins serve as a propaganda of Georgia as a part of Byzantine Commonwealth.

“ . . . I witnessed all these privileges, when I entered Tiflis in the year 548/1153. And I saw how the king of the Georgians, Dimitri, in whose service I was, arrived in Tiflis and sojourned there some days. The same Friday he came to the cathedral mosque and sat on a platform opposite the preacher and he remained at his place while the preacher preached and the people prayed and he listened to the khutba, all of it. Then he went out and granted for the mosque 200 gold dinars”. This is what Arabian al-Farik says about demonstration of tolerancy of the Georgian king Demetre I towards his Muslim subjects. Perhaps, the king wished them to be more faithful. His son Giorgi III selected even more powerful method for the same propaganda.

Coins of Giorgi III – king with falcon on hand

Obverse: Giorgi III in Asian-Byzantine dress. Seated cross-legged, facing. His left (sometimes right) hand rests on his thigh, on another hand up lifted sits a falcon. King wears stemma. Georgian Mkhedruli letters for the name of Giorgi (გი, sometimes monogram of ჳ is added to it) and Asomtavruli legend ჟჳჳჳჳჳ, in the K'oronikon 394 (=1174).

Reverse: Arabic legend in three lines: King of the Kings Giorgi, son of Demetre, sword of the Messiah.

The coin shows ruler in the Persian dress, with the false-sleeves and loose trousers, seated also in a very Persian manner, with a falcon on his hand. If not the Arabic legend on reverse claiming that he is Giorgi, King of the Kings and the Sword of Messiah, Georgian initials on obverse and Imperial stemma on the head, he could has been any of the Muslim dynasts.

But that is the schematic effigy for Giorgi III of Georgia (1156-1184), victorious and celebrated. Neither his grandfather David IV (1089-1125), nor his grandson Giorgi IV Lasha (1210-1222) used to be dressed like him; all they wore divitision, loros and chlamis, common uniform for the Georgian kings

within the Byzantine Commonwealth. Even David Ulugh and David Narin, vassal kings of Georgia under the Mongols, are in the Imperial dress, as seen on their drama struck in 1261. Georgian imitations to the silver aspers of Trebizond (with Emperor's effigy on reverse) keep the Imperial insignia within the Georgian culture until the 15th c.

There is no obvious reason to deny the Imperial clothes for Giorgi III. Then his Persian style is completely unrealistic.

Each baroque demands good reason and also a pattern for itself.

It could be a gentle pose towards his Muslim subjects dwelling mostly in Tbilisi, recaptured by David IV, but only recently re-established as Georgian capital.

Fiction as it was, still it contained the real trait – stemma itself, being a permanent attribute of the Georgian kings in the 12th -15th cc.

So, at least some of monetary types issued in Georgia served for propaganda.